

дополн. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2009. – 368 с. 6. Романовський О.Г. Творчість як джерело духовного становлення студентів НТУ «ХПИ» // Проблеми та перспективи формування гуманітарно-технічної еліти. Збірник наукових праць. – Харків: НТУ «ХПИ», 2013. – С. 3–11. 7. Сирич Ісаак. Слово 16. О чистой молитве // <http://www.hesychasm.ru/library/isaaksr/txt15.htm> 8. Соловей Е.С. Поезія пізнання: Філософська лірика в сучасній літературі. – К.: Дніпро, 1991. – 271 с. 9. Соловей, Елеонора. Українська філософська лірика. – К.: Юніверс, 1998. – 368 с. 10. Соловьев В.С. Россия и вселенская Церковь. – Минск: Харвест, 1999. – 1600 с. 11 І. Франко. Із секретів поетичної творчості. – К.: Радянський письменник, 1969. – 191 с. 12 Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: Сборник. – М.: Высш. шк., 1991. – 192 с. 13. Ченчіні А. Любитимеш Господа Бога твого. Психологія Зустрічі з Богом / А. Ченчіні. – Львів : Вид-во Василян, 1993. – 172 с.

*Васянович Г.П.
м. Львів, Україна*

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА

Динаміка змін, яка є характерною для сучасного суспільства та особистості, актуалізує проблему відповідальності. Усі сфери людського буття, що спрямовані на реалізацію ідеалів гуманізму і демократії, потребують поглиблення процесу регуляції морально-правових відносин. Важливим засобом цієї регуляції є морально-правова відповідальність особистості. Особливо це стосується професійної діяльності інженера, зміст якої постійно ускладнюється. Сучасний інженер повинен мати значний обсяг знань, умінь і навичок, а також володіти необхідними суто особистісними якостями, які б дозволяли йому виконувати надто важливу і складну роль у розвиткові економічної, соціальної і гуманітарної сфери. Професійно-особистісні якості майбутнього інженера набуваються, формуються передусім під час навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. І вже те, настільки студент самовключається у цей процес засвідчує рівень його відповідальності, совісті і людської гідності.

У теоретичному аспекті проблема відповідальності, зазвичай, досліджується в соціальному вияві, і в цьому плані давно вже стала предметом філософсько-педагогічного, соціологічного, психологічного аналізу (В.І. Бировий, Л.І. Грядунова, О.П. Дяков, Г.М. Заболотна, Є.В. Левченко, О.І. Оріховський, О.Ф. Плахотний, П.С. Сімонов, М.І. Сметанський,

І.О. Уледова, Б.О. Шаболін та ін.). Правовий аспект відповідальності ґрунтовно досліджували З.О. Астеміров, О.О. Горницький, В.Н. Кудрявцев, О.Є. Лейст, П.О. Рабінович, І.С. Самощенко, М.С. Строгович, Є.П. Стрельцов, М.Х. Фарукшин та ін.

Моральний аспект проблеми моральної відповідальності активно досліджують: М.І. Білецька, Н.О. Головка, О.М. Кисельов, В.С. Марков, В.В. Меньшиков, О.В. Назаров, К.Л. Немира, С.О. Равінг, Ю.С. Стребков, Ф.С. Таратунський, Т.І. Філатова, В.Ф. Фролов та ін. Психолого-педагогічний аналіз сутності і змісту відповідальності міститься у працях Л.С. Виготського, Б.Д. Грінченка, А. Дістервега, В.І. Водовозова, П.Ф. Каптерєва, О.М. Леонтьєва, А.Р. Лурії, К. Муздибаєва, С.Л. Рубінштейна, А.С. Макаренка, М.В. Савчина, В. О. Сухомлинського, С.Т. Шацького та ін.

Етимологічно «відповідальність» походить від слів старослов'янських: «віче», «введати», споріднених з пруським *waidemai* – «знаємо», древньоіндійським *weda* – «знаю», грецьким *F/oída* – бачити, «знати» [8, С. 390–391]. Цікаво, що термін «відання» набуває у цьому сенсі «софійності», мудрості, отже філософського значення, спрямованого на пізнання суті речей. Сенс же цей є ніщо інше, як Божий задум їх творення. Отже, філософське знання спрямоване не на зовнішній світ, як «кінцеву» мету пізнання, але через цей світ – на оволодіння Божою істиною, яка є таємницею людського буття. Мудрість в цьому вияві виступає своєрідним «розгадуванням» таємниці власного «Я» відповідальності. Через пізнання людина здатна включити себе у відповідальне ставлення до життя. Завдяки цьому стає зрозумілим широко вживаний вислів, сформульований українською етнопедогогікою: «Будь відповідальним і ти пізнаєш себе».

Український енциклопедичний словник визначає відповідальність як загальносоціологічну категорію, що віддзеркалює свідоме ставлення класів, соціальних груп або особистості до вимог суспільної необхідності, громадянського обов'язку, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідно до сфер прояву розрізняють політичну, моральну, правову, партійну та ін. відповідальність, а в залежності від носія – колективну та особисту [13, с. 600]. У «Педагогічній енциклопедії» визначення поняття «відповідальність» є відсутнім зовсім, натомість у «Педагогічному словнику» сформульовано поняття «відповідальність батьків», а також «кримінальна відповідальність за злочин проти дітей». Отже про моральний аспект відповідальності навіть не йдеться, а він, на нашу думку, є визначальним.

У сучасній науковій літературі стосовно понять «моральна відповідальність», «правова відповідальність» існують різні погляди. Напри-

клад, низка авторів розглядає моральну відповідальність як елемент совісті [2, с. 76–77; 10, с. 317]. Відповідно до поглядів інших учених моральна відповідальність визначається як міра свободи [7, с. 37; 6, с. 44]. У працях Л.М. Архангельського, І.Я. Іванова, Я.Г. Якубсона моральна відповідальність визначається як міра усвідомлення особистістю обов'язку [1, с. 215; 9, с. 23; 15, С. 14–25].

Немає однозначного підходу і до розуміння правової відповідальності особистості, під якою в одному випадку розуміються заходи примусової дії застосовані до суб'єкта правопорушень [5, с. 314; 11, с. 419], в іншому – «небажання особистості порушувати норми і правила» [3, С. 8–26] тощо.

Аналіз джерел засвідчує, що наведені погляди мають певні цінності. Натомість, вони не повною мірою розкривають специфіку моральної і правової відповідальності особистості. Для них характерно, по-перше, виокремлення лише якогось одного аспекту морально-правової відповідальності, наприклад, контролю; по-друге, наявність у визначеннях певних формально-логічних помилок (відсутність чіткості, тавтологічність), що призводить до помилок світоглядного плану, порушення методологічної дисципліни аналізу цих понять.

Підсумовуючи сказане, *моральну відповідальність* можна схарактеризувати як особистісну якість, суть якої полягає в усвідомленні моральної потреби до виконання соціальних норм (у тому числі особистісних), а також здатність індивіда вільно прийняти справедливу оцінку скоєних вчинків, давати своїм діям самооцінку з позицій гуманності, чистої совісті.

Правова відповідальність – це така особистісна якість, а також форма зв'язку між державою, суспільством й особистістю, яка віддзеркалює свідоме виконання останньою вимог законів та інших підзаконних актів, її готовність прийняти примусові дії з боку держави за порушення норм права. У цих визначеннях домінантними виступають елементи обов'язку, совісті, в яких певним чином виявляється автономний і гетерономний характер морально-правового буття людини. Що ж до діяльності інженера, то це виражається у моральній потребі, здатності та практичній готовності творчо, результативно виконувати свої професійні та громадянські обов'язки, діяти в єдності свого «Я» та інтересів суспільства. Атрибутивними у змісті моральної і правової відповідальності особистості є перспективний і ретроспективний аспекти.

Під перспективним аспектом морально-правової відповідальності розуміється високе усвідомлення особистістю сучасного і майбутнього розвитку нації і людства, цілеспрямованої, вільної діяльності людини. Інженером вона здійснюється у процесі творчого оволодіння знаннями, вміннями, самоудосконалення, самореалізації своїх сил і здібностей.

Під ретроспективним аспектом морально-правової відповідальності розуміється відповідальність, яка відображає, зазвичай, соціально-правові дії стосовно особистості за минулу поведінку, вчинки, за порушення нею вимог соціально-етичних, правових, професійних норм. У цьому значенні відповідальність виступає у двох аспектах: з одного боку, вона є засобом реагування суспільства, адміністрації на негативну поведінку конкретної особистості інженера, а з іншого – засобом попередження можливої негативної поведінки цієї особистості або інших особистостей у майбутньому. У сучасних умовах розвитку суспільства відповідальність перспективного змісту виходить на передній план [4, С. 38–39].

Як зазначалося вище, формування морально-правової відповідальності особистості майбутнього інженера відбувається ще у стінах вищого навчального закладу. Дотримання гуманітарної парадигми щодо процесу формування особистості передбачає взаємозв'язок з такими поняттями до яких належить «виховна система», «виховний простір», «педагогічна підтримка», «самотворення особистості» та ін. Зокрема вчені вважають, (Л.І. Новикова, Н.Л. Селіванова), що виховна система, як одне із найбільш широких понять включає в себе дидактичну, і навіть педагогічну системи. Вона має складну структуру. До її компонентів відносять: висхідну концепцію, тобто сукупність ідей, діяльність, що забезпечує їх реалізацію; суб'єктів діяльності, що її організують і як таких, що беруть в ній участь; середовище, освоєне суб'єктами; управління, яке сприяє інтеграції всіх компонентів в єдину цілісність; інноваційні умови розвитку. Практика засвідчує, що чим досконалішою є виховна система, тим більшою мірою її цілісність базується на спільній діяльності суб'єктів виховання і вихованців, тим більш незалежною вона може бути від зовнішнього середовища. Головним критерієм ефективності розвитку гуманістичної виховної системи є вихованість, саморозвиток, самореалізація особистості. Сучасна виховна система навчального закладу нині розглядається з позицій діяльності. Проте доцільно було б, на наш погляд, вивчати, характеризувати й оцінювати її крізь призму людських відносин, реальної взаємодії. Цей підхід вимагає необхідності використання таких понять як процес, ситуація, подія, вчинок, конфлікт і т. ін. Він зобов'язує обґрунтування нових форм, методів, засобів, принципів виховання на засадах культуротворчості, полікультурності, міжкультурної взаємодії. Як справедливо наголошує П.Ю. Саух: «...нова концепція полікультурної освіти має бути спрямована на людину і орієнтована на культуру, бути культурологічною. Її мета – людина, яка пізнає й творить власний культурний світ шляхом діалогічного спілкування із внутрішнім і зовнішнім культурним середовищем»

[12, С. 138–139]. Нам імпонує думка автора, який вважає, що основними стратегічними орієнтирами полікультурної освіти мають стати: а) виховання національної свідомості на основі культурного плюралізму, який вимагає «мислити глобально, діяти морально»; б) виховання культури міжнаціонального спілкування через включення людини як суб'єкта міжкультурного спілкування у різні види культуротворчої діяльності; в) виховання інтеркультурної комунікабельності особистості. Метою ж концепції полікультурної освіти, побудованої на життєдайному імперативі: до минулого – вдячність, до сьогочасного – дія, до майбутнього – *відповідальність* (курсив наш – Г.П. Васянович), має бути формування глобального світогляду через освідомлення себе складовою етносу, держави і людства, загалом шляхом свободи, толерантності, визнання цінності багатоманітного, солідарності та не насилля [12, с. 140]. Принагідно зазначимо: найдосконаліша виховна система, найкращим чином обґрунтована концепція виховання морально-правової відповідальності майбутнього інженера неодмінно дадуть збій, якщо навчально-виховний процес буде розбалансованим, система втратить цілісність, педагог-вихователь втратить особистісну відповідальність за свою професійну справу, а студент не буде прагнути набувати не лише сенсу щодо освоєння майбутньою професією, а й смислом життя взагалі. Втрата смислу життя майбутнім фахівцем сьогодні є величезною, не лише національною проблемою, а й світовою. Ось лише одна невелика ілюстрація.

В. Франкл, який за своє життя співпрацював із 129 університетами світу, наводить сумну статистику щодо смертності студентів. За його даними, серед причин смертності в американських студентів друге місце після ДТП займають самовбивства. При цьому кількість спроб самовбивства (які не закінчилися трагічно) у 15 разів більше. Опитування 60 студентів університету штату Айдахо після подібних спроб самовбивства засвідчило, що 85 % із них не бачило у своєму житті жодного сенсу; при цьому 93 % із них були фізично і психічно здоровими [14, с. 26]. Стає очевидним той факт, що явище смисловтрат все більше поширюється, чому часто-густо сприяють мас-медіа. Засоби масової інформації бомбардують нас бездуховністю, аморальністю, жорстокістю, насиллям і безвідповідальністю. Людині, особливо молодій, важко не розгубитися, встояти, не втратити смислу життя, бути відповідальною перед собою, іншими людьми і Богом.

Надзвичайно важливим у процесі формування морально-правової відповідальності майбутнього інженера є створення механізму самовиховання, отже, психологічної системи індивіда, здатного самостійно розв'язувати життєві суперечності в рамках демократичного способу

життя, здатного до морального вибору, самооцінки, самокеруваності, самовиховання і постійної творчості. Цей процес є несумісним із стихійністю, адже його суть – заперечення стихійності. Втім, йому не меншою мірою протипоказана й заорганізованість, авторитарність. Якщо говорити про застійні явища у виховній роботі, то витoki їх в заорганізованості, яка формувалася в «механізми гальмування». Так званий безособистісний, «ваговий підхід» у виховній роботі, в якому виявилася втрачена особистість, людина «поранена в бутті» – пряме породження цього механізму.

Хочемо також звернути увагу на ті елементи, які згідно з нашою концепцією здійснюють систематичний, цілеспрямований вплив на формування морально-правової свідомості студента у процесі його навчання у взаємозв'язку з елементами, котрі зумовлюють механізм формування морально-правової відповідальності через соціально-психологічні, духовно-моральні, естетичні якості особистості. Передусім, це стосується наукових знань, особливо моральних і правових, реальної поведінки, вчинків, їх адекватної оцінки тощо. Соціолого-педагогічні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених підтверджують той факт, що інженер, у якого не сформовані наукові знання, вирішує морально-правові питання, опираючись на емпіричні переконання погляди й інтуїцію, досвід, і з цих позицій сприймає соціально-педагогічну практику.

Викладене дає підстави зробити такі висновки:

Морально-правова відповідальність майбутнього інженера є складною філософсько-соціологічною, психолого-педагогічною, правовою проблемою.

Формування морально-правової відповідальності майбутнього фахівця інженерного профілю вимагає неперервного задіявання добре організованої виховної системи, створення належного мікро- й макросередовища, яке в своїй основі має бути гуманним і демократичним.

Процес формування морально-правової відповідальності майбутнього інженера потребує послідовного врахування особистісних якостей, рис, властивостей особистості, його духовно-моральних, естетичних здібностей і здатностей.

Список літератури: 1. Архангельский Л.М. Курс лекций по марксистско-ленинской этике / Л. М. Архангельский / . – М.: Мысль, 1974. – 318 с. 2. Бербешкина З. А. Совесть как этическая категория / З. А. Бербешкина / . – М.: Мысль, 1986. – 103 с. 3. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность в советском уголовном праве. – М.: Наука, 1965. – 275 с. 4. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога:

теоретико–методологічний аналіз / Г. П. Васянович / Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 2: Монографія. – Львів: Сполом, 2010. – 356 с. 5. Вопросы теории права. – М.: Политиздат, 1961. – 376 с. 6. Головка Н. А. Проблема моральной ответственности в марксистской этике / Н. А. Головка / . – К.: Политиздат Украины, 1972. – 240 с. 7. Грядунова Л. И. Социальная ответственность личности в условиях развитого социализма / Л. И. Грядунова / . – К.: Политиздат, 1979. – 134 с. 8. Етимологічний словник української мови. / У 7 т. Т. 1. / К.: Наукова думка, 1983. – 631 с. 9. Иванов И. Я. Ответственность офицера / И. Я. Иванов / . – М.: Воениздат, 1983. – 118 с. 10. Немира К. Л. Субъективные и объективные факторы формирования ответственности как формы социалистических нравственных отношений / К. Л. Немира / Диалектика объективного и субъективного в развитии социалистического общества. – М.: Политиздат, 1970. – С. 260–270. 11. Общая теория советского права. – М.: Политиздат, 1966. – 517 с. 12. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія / П. Ю. Саух / – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 382 с. 13. Украинский советский энциклопедический словарь / В 3 т. Т. 2 / Редкол.: А. В. Кудрицкий (отв. ред.) и др. – К.: Вища школа, 1988. – 768 с. 14. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем. / В. Франкл / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с. 15. Якубсон Я. Г. Конституция СССР и моральная ответственность личности / Я. Г. Якубсон / . – М.: Политиздат, 1980. – 63 с.

*Гарник Л.П.
м. Харків, Україна*

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ: ІСТОРІЯ, ПРАКТИКА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕД СУСПІЛЬСТВОМ

Сьогодні є відображенням соціокультурної ситуації сучасності, яку формують констеляції подій, факторів та обставин, що мають різну природу та певний взаємозв'язок. Втім протягом сторіч взаємозв'язки між різними сферами людського буття були у центрі уваги філософів, які зазвичай виводили простір соціального буття людини із існуючих картин світу або світоглядних моделей [1, с. 89–90]. Під впливом та внаслідок розвитку сучасних інформаційних технологій сформувався новий вимір соціокультурного простору, де взаємодія між суб'єктами фактично не має часових та просторових кордонів. Також значних трансформацій на початку 21 сторіччя зазнала сфера дипломатичних відносин та публічної політики, що пов'язано в першу чергу з розвитком та